

EURALEX XIX
Congress of the
European Association
for Lexicography

Lexicography for inclusion

7-11 September 2021
Ramada Plaza Thraki
Alexandroupolis, Greece

www.euralex2020.gr

**Proceedings Book
Volume 1**

Edited by Zoe Gavriilidou, Maria Mitsiaki, Asimakis Fliatouras

EURALEX Proceedings

ISSN 2521-7100

ISBN 978-618-85138-1-5

Edited by: Zoe Gavriilidou, Maria Mitsiaki, Asimakis Fliatouras

English Language Proofreading: Lydia Mitits and Spyridon Kiosses

Technical Editor: Kyriakos Zagliveris

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

2020 Edition

«Τα σταλθέντα ή τα σταλμένα μηνύματα;» – απολιθώματα των αρχαίων μετοχών στα σύγχρονα λεξικά και στα σώματα κειμένων

Ιορδανίδου Α.

Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Πατρών, A.Iordanidou@patras.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στις αρχαιοελληνικές μετοχές παθητικού αορίστου που δεν εντάσσονται στο ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής, π.χ. *εκτελεσθείς, εξαχθείς, κλαπείς, λεχθείς, προβλεφθείς*. Στο ρηματικό σύστημα της αρχαίας ελληνικής οι μετοχές δήλωναν χρόνο (ενεστώτα, μέλλοντα, αόριστο, παρακειμένο), ενώ στη νέα ελληνική οι ελάχιστες που έχουν απομείνει στον ενεστώτα και στον παρακειμένο δηλώνουν κατεξοχήν τρόπο ενέργειας (εξακολουθητικό – συντελεσμένο). Ουσιαστικά πρόκειται για την ενεργητική επιρρηματική μετοχή ενεστώτα σε *-οντας* (ή γερούνδιο, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές), π.χ. *επιλέγοντας*, την παθητική μετοχή ενεστώτα σε ορισμένα μόνο ρήματα, π.χ. *επιλεγόμενος*, και την παθητική μετοχή παρακειμένου, π.χ. *επιλεγμένος*, η οποία σε αρκετές περιπτώσεις έχει λειτουργία ουσιαστικού ή επιθέτου. Η έρευνα στα κυριότερα σύγχρονα ελληνικά λεξικά (ΛΚΝ, ΛΝΕΓ και ΧΛΝΓ) αναδεικνύει διαφορετικές πρακτικές καταγραφής, ως επιθέτων ή ουσιαστικών στο ΛΚΝ και ως μετοχών παράλληλα με τις μετοχές παθητικού παρακειμένου στα ΛΝΕΓ και ΧΛΝΓ σε συγκεκριμένα ρήματα. Εξετάζεται αν και σε ποιον βαθμό οι λεξικογραφικές αυτές πρακτικές μπορούν να υποστηριχθούν από τα δεδομένα της γλωσσικής χρήσης, όπως προκύπτει από αναζήτηση σε σώματα κειμένων.

Λέξεις-κλειδιά: τυποποίηση· γλωσσικό κύρος· γλωσσική χρήση· σώματα κειμένων· νεοελληνικά λεξικά

1 Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο πλαίσιο ερευνών με αφετηρία τη διατριβή μου (Ιορδανίδου 1985) που αφορούν την ανίχνευση της γλωσσικής πρακτικής μέσω καταγραφής δεδομένων από διάφορα κειμενικά είδη, σε σχέση με τη διαδικασία της τυποποίησης (standardisation) της νέας ελληνικής, που εγκαινιάστηκε το 1976 μετά από μακρά περίοδο διγλωσσίας. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η επιβίωση ορισμένων αρχαίων μετοχών παθητικού αορίστου (*σταλθέντα*), παρά την απουσία του είδους αυτού των μετοχών από το γραμματικό σύστημα της σύγχρονης νεοελληνικής, πρέπει να αποτυπωθεί λεξικογραφικά ως μοναδική επιλογή ή ως εναλλακτική προς τις μετοχές παθητικού παρακειμένου (*σταλμένα*) ή αν πρέπει να αποτυπωθεί ως επιθετοποιημένη χρήση σε συγκεκριμένα κειμενικά συμφραζόμενα και κειμενικά είδη.

2 Οι μετοχές στο γραμματικό σύστημα της νέας ελληνικής

Όπως καταγράφεται σε μελέτες ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας (βλ. αναφορές στο Ιορδανίδου 1985 και Μανολέου 2005), το σύστημα των μετοχών της αρχαίας ελληνικής, που περιλάμβανε μετοχές ενεστώτα, μέλλοντα, αορίστου και παρακειμένου και στις τρεις φωνές (ενεργητική, μέση και παθητική), έδωσε τη θέση του στη νεοελληνική ενεργητική μετοχή ενεστώτα σε *-οντας* (γερούνδιο για ορισμένους μελετητές) και στις μετοχές παθητικού ενεστώτα σε *-όμενος* (για ορισμένα μόνο ρήματα) και παθητικού παρακειμένου σε *-μένος*.

Στη «Μεγάλη» Γραμματική ο Τριανταφυλλίδης (1978: 373-375) αναφέρει πως η παθητική μετοχή σε *-μένος* συχνά ισοδυναμεί με επίθετο, ενώ για τις μετοχές του παθητικού ενεστώτα οι οποίες λήγουν σε *-όμενος*, *-όμενος* και *-όμενος* επισημαίνει πως συχνά πρόκειται για ρηματικά επίθετα και στις άκλιτες μετοχές του ενεστώτα που λήγουν σε *-οντας/-ωντας* αποδίδει δήλωση πράξης «που γίνεται εξακολουθητικά σύγχρονα με το σημασιόμενο από το ρήμα». Στην περιγραφή των μετοχών δεν εντάσσονται οι σχηματισμοί σε *-ων*, *-ουσα*, *-ον* (π.χ. *λέγων*, *-ουσα*, *-ον*) του ενεστώτα ενεργητικής φωνής της αρχαίας ούτε οι σχηματισμοί σε *-είς*, *-είσα*, *-έν* (π.χ. *λεχθείς*, *-είσα*, *-έν*) του παθητικού αορίστου. Στη σχολική Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού (2009: 158-161) οι μετοχές διακρίνονται σε κλιτές (*-μένος*, *-η*, *-ο*), που «λειτουργούν όπως τα επίθετα, δηλ. συνοδεύουν ουσιαστικά και τα προσδιορίζουν», και άκλιτες (*-οντας*), που «λειτουργούν σαν επιρρήματα, δηλ. δίνουν πληροφορία για τον τρόπο και τον χρόνο που γίνεται η ενέργεια του ρήματος».

Στη Γραμματική Holton et al. (1999: 169 και 235-237) η εικόνα είναι αρκετά περίπλοκη: στο Μέρος Β, Μορφολογία, στο κεφάλαιο Ρήματα, ως συνήθως χρησιμοποιούμενες μετοχές στα νέα ελληνικά αναφέρονται η ενεργητική μετοχή ενεστώτα, με τον χαρακτηρισμό «γερούνδιο», η παθητική μετοχή ενεστώτα και η παθητική «τετελεσμένη» μετοχή, ενώ στο υποκεφάλαιο «Λόγιοι ρηματικοί τύποι» παρατίθενται ως σποραδικά εμφανιζόμενες οι αρχαίες μετοχές ενεργητικού ενεστώτα σε *-ών*, *-ούσα*, *-όν* (π.χ. *εκλιπών*) και αορίστου σε *-ας*, *-ασα*, *-αν* (π.χ. *αποβιάσας*), καθώς και η «παθητική παρελθοντική μετοχή αορίστου» σε *-είς*, *-είσα*, *-έν*. Στο Μέρος Γ, Σύνταξη, στο κεφάλαιο Μετοχές, αναφέρονται οι κλιτές μετοχές της ενεργητικής φωνής και η «παθητική παρελθοντική μετοχή αορίστου» ως κληρονομημένες από την καθαρεύουσα, με το σχόλιο ότι «απαντούν στον δημοσιογραφικό λόγο ή στον λόγο που χρησιμοποιεί χαρακτηριστικά της καθαρεύουσας για να επιτύχει υψηλό ύφος, επισιμότητα ή ειρωνεία». Όσον αφορά τη μετοχή παθητικού ενεστώτα σε *-όμενος*, στη σ. 130 δηλώνεται ότι «εκφράζει μια ενέργεια εν εξελίξει ή επαναλαμβανόμενη ή μια κατάσταση», αλλά

στη σ. 237 συνδέεται με εισαγωγή από την καθαρεύουσα, όπως και η μετοχή σε *-είς, -είσα, -έν*.

Στη Γραμματική Κλαίρη – Μπαμπινιώτη (2005: 542) στο κεφάλαιο «Μετοχή» περιλαμβάνονται οι «μετοχές του μεσοπαθητικού παρακειμένου σε *-μένος, -μένη, -μένο*», ενώ σχολιάζεται ότι σε «τυπικές μορφές γραπτής επικοινωνίας, π.χ. σε επιστημονικά κείμενα» χρησιμοποιούνται μερικές φορές και «μετοχές του μεσοπαθητικού ενεστώτα σε *-όμενος, όμενη/-ομένη, -όμενο*» και οι μετοχές του «μεσοπαθητικού αορίστου σε *-θείς, θείσα, -θέν*», συνήθως με άρθρο, με σημασιολογική ισοδυναμία με αναφορικές προτάσεις.

Σε ειδικές γλωσσολογικές μελέτες προβάλλεται η άποψη ότι οι μετοχές παθητικού παρακειμένου σε *-μένος* εμφανίζουν ονοματικά χαρακτηριστικά που καθιστούν σε αρκετές περιπτώσεις προβληματική τη διάκριση ανάμεσα σε αυτές και στα επίθετα (ενδεικτικά Lascaratou & Φιλιππάκη-Warburton 1984, Ralli 2003, Manolessou 2005, Νικολάου 2016 και 2019), όπως ότι συχνά τοποθετούνται σε θέση πριν από ουσιαστικό, επιδέχονται διαβάθμιση (σηματισμό συγκριτικού και υπερθετικού βαθμού), συνδέονται με καθαυτό επίθετα μέσω του συμπλεκτικού συνδέσμου *και*, έχουν θέση κατηγορουμένου όταν συναφθούν με συνδετικά ρήματα όπως το *είμαι* ή το *φαίνομαι*, ο φορέας της δράσης (υποκείμενο) είναι ενσωματωμένος στον τύπο, π.χ. *ηλιοκαμένος*, μπορούν να τροποποιηθούν με το *παρα-*, π.χ. *παραμαυρισμένος*, μπορούν να σχηματίσουν επιρρήματα με την προσθήκη της κατάληξης *-α*, π.χ. *θλιμμένα*, και η παραγωγή τους είναι μη κανονική, αφού δε σχηματίζουν όλα τα ρήματα της παθητικής φωνής μετοχές, ενώ υπάρχουν ρήματα της ενεργητικής φωνής που διαθέτουν τύπους σε *-μένος*, π.χ. *μεθάω – μεθυσμένος*. Η επεξεργασία εκτεταμένου υλικού από σώματα κειμένων θα μπορούσε να δώσει πειστικές απαντήσεις σε σχέση με την τάση επιθετοποίησης των μετοχών σε *-μένος*, ανάλογα με τη σημασία του ρήματος και τη χρήση σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα. Η φράση «υπό *αυξημένη* παρακολούθηση πυρηνικός σταθμός στη Γαλλία» φαίνεται ότι παραπέμπει στη ρηματική ενέργεια «αυξήθηκε η παρακολούθηση», ενώ η *αυξημένη* πίεση είναι η υψηλή πίεση και όχι αυτή που έχει αυξηθεί.¹ Βλ. και στα αγγλικά παρόμοια δυσδιάκριτα όρια μεταξύ μετοχής και επιθέτου: The *increased* investment will help stabilise the economy (past participle / adjective) <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/increase>.

3 Οι μετοχές στα νεοελληνικά λεξικά και στα σώματα κειμένων

Για να σκιαγραφηθεί το λεξικογραφικό τοπίο σχετικά με τις μετοχές παθητικού παρακειμένου και αορίστου στα νέα ελληνικά επιλέχθηκε η αποδελτίωση στο Λεξικό Ρημάτων (Ιορδανίδου 1992) των ρημάτων από το γράμμα Α και, με παράλληλη αναζήτηση στο Διαδίκτυο, καταγράφηκαν όσα σχηματίζουν μόνο μετοχές παθητικού παρακειμένου (πρώτη στήλη στον Πίνακα 1), όσα σχηματίζουν μετοχές παθητικού παρακειμένου και αορίστου (δεύτερη στήλη) και όσα σχηματίζουν μόνο μετοχές παθητικού αορίστου (τρίτη στήλη).

ΡΗΜΑΤΑ ΜΕ ΜΤΧ. ΠΑΘ. ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΥ ΧΩΡΙΣ ΜΤΧ. ΠΑΘ. ΑΟΡΙΣΤΟΥ [εμφανίσεις μτχ. παθ. αορ. 23/4/20 Google κάτω των 50]	ΡΗΜΑΤΑ ΜΕ ΜΤΧ. ΠΑΘ. ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΜΤΧ. ΠΑΘ. ΑΟΡΙΣΤΟΥ [εμφανίσεις μτχ. παθ. αορ. 23/4/20 Google άνω των 50]	ΡΗΜΑΤΑ ΜΕ ΜΟΝΟ ΜΤΧ. ΠΑΘ. ΑΟΡΙΣΤΟΥ [εμφανίσεις μτχ. παθ. αορ. 23/4/20 Google άνω των 50]
141	58	6 ανατραπείς, -είσα, -έν αναφερθείς, -είσα, -έν αντιπαρατεθείς, -είσα, -έν απαχθείς, -είσα, -έν απελαθείς, -είσα, -έν απορριφθείς, -είσα, -έν

Πίνακας 1: Ρήματα από γράμμα Α – εμφανίσεις μετοχών στο Διαδίκτυο.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, περίπου 70% των ρημάτων εμφανίζουν μόνο μετοχές παθητικού παρακειμένου, 28% και μετοχές παθητικού παρακειμένου και μετοχές παθητικού αορίστου και 2% μόνο μετοχές παθητικού αορίστου. Από την επεξεργασία του διαδικτυακού υλικού προκύπτουν τα εξής:

- Στο 70% των ρημάτων με μόνο μετοχές παθητικού παρακειμένου ανήκουν κατεξοχήν ρήματα με υψηλή συχνότητα εμφάνισης σε κείμενα του καθημερινού προφορικού λόγου και της λογοτεχνίας, π.χ. *αγανακτισμένος, αγαπημένος, αγαλλιασμένος, αγριεμένος, αγχωμένος*. Η σπάνια εμφάνιση μετοχής παθητικού αορίστου σε τέτοια ρήματα δηλώνει σκωπτική χρήση, π.χ. Είναι τα τραγούδια των προδομένων και του σκληρού χωρισμού που

¹ Και για τις μετοχές σε *-όμενος* μπορεί να παρατηρείται διάκριση ρηματικής – επιθετικής λειτουργίας, όπως αποτυπώνεται, για παράδειγμα, στις φράσεις «ψηφιακός μηχανισμός *ελεγχόμενος* από υπολογιστή» (ρηματική ενέργεια) και «*ελεγχόμενος* και σταδιακός ο επαναπατρισμός» (ιδιότητα). Παρόμοια και για τη μετοχή παθητικού παρακειμένου του ίδιου ρήματος: «*ελεγμένοι* από την Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα κατασκευαστής» – «*ελεγμένος* βαθμός απόδοσης».

συνήθως οφείλεται σε ύπαρξη τρυφερώς *αγαπηθείσα*.² Στα ρήματα αυτά απουσιάζει ο τριτοπρόσωπος σχηματισμός του παθητικού αορίστου σε *-η, -ησαν* που απαντάται ορισμένες φορές σε ρήματα λόγιας προέλευσης, π.χ. (ανατρέπω) *ανετράπη, ανετράπησαν*.

- Η χρήση της μετοχής παθητικού αορίστου αντί της μετοχής παθητικού παρακειμένου απαντάται σχεδόν αποκλειστικά σε διοικητικά, νομικά, ακαδημαϊκά και δημοσιογραφικά ενημερωτικά κείμενα, συνήθως σε ρόλο ουσιαστικού ή επιθέτου, π.χ. *αγορασθέντα* αντί για *αγορασμένα* (προϊόντα), *αδικηθέντες* (παραγωγούς) αντί για *αδικημένους*, *αθωωθέντες* από το δικαστήριο αντί για *αθωωμένους*, *ανακηρυχθέντες* (υποψήφιους) αντί για *ανακηρυγμένους*, *ανακτηθέντα* (ακίνητα) αντί για *ανακτημένα*, *ανατεθέντα* (καθήκοντα) αντί για *ανατεθειμένα*. Σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζεται αποκλειστικά ή σε υψηλή συχνότητα σε συγκεκριμένες ονομαστικές φράσεις, π.χ. *αναληφθέντες δάσκαλοι*, *αναρτηθέντες πλειστηριασμοί*, *αποδοθέντες φόροι*.
- Η ανοίκεια στον καθημερινό λόγο πολύπλοκη μορφολογία οδηγεί αρκετές φορές σε αποκλίνουσα χρήση, κυρίως στον σχηματισμό του θηλυκού: *αναβληθέντων αναμετρήσεων, αναλυθέντων μεθόδων, ανεγερθέντες κατοικίες, απαλλοτριωθέντων εκτάσεων, αποκτηθέντες συνήθειες, αποσταλέντων εκθέσεων*.
- Σε κάποια ρήματα η μετοχή παθητικού παρακειμένου έχει ειδική σημασία επιθέτου, π.χ. *απομακρυσμένοι* (= μακρινοί) *προορισμοί*, ενώ η μετοχή παθητικού αορίστου χρησιμοποιείται με ρηματική λειτουργία, π.χ. *οι απομακρυνθέντες από την υπηρεσία υπάλληλοι*.
- Σε ελάχιστα παραδείγματα χρησιμοποιούνται και οι δύο μετοχές με διάκριση συντελεσμένου – συνοπτικού τρόπου ενέργειας, π.χ. οι «νέοι ασφαλισμένοι» στρατιωτικοί (*ασφαλισθέντες* για πρώτη φορά από 1-1-1993 και μετά).³
- Τα 6 παραδείγματα αποκλειστικής εμφάνισης μετοχών παθητικού αορίστου αφορούν κατεξοχήν χρήση ως επιθέτων ή ουσιαστικών, π.χ. *οι ανατραπέντες δικτάτορες, οι απαχθέντες ναυτικοί, οι απελαθέντες μετανάστες*.

Η παρατήρηση της κειμενικής κατανομής των μετοχών παθητικού αορίστου φαίνεται να επιβεβαιώνει τα ευρήματα της διατριβής μου (Iordanidou 1985), όπου οι μετοχές παθητικού αορίστου σε *-είς, -είσα, -έν* (καταγεγραμμένες από κοινού με τις κλιτές μετοχές ενεργητικού ενεστώτα σε *-ων*) ήταν απύσες από κείμενα (απομαγνητοφωνημένου) προφορικού λόγου και λογοτεχνίας:

	ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ	ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
-ontas	20%	16%	22%	17%	6%
-menos	44%	24%	75%	40%	84%
-omenos	26%	45%	3%	30%	10%
-on / -eis	10%	15%	---	13%	---

Πίνακας 2: Κατανομή μετοχών στο σώμα κειμένων Iordanidou 1985.

Στα συμπεράσματα της διατριβής αναφερόταν ότι η παρουσία των αρχαίων μετοχών σε *-ων* και *-είς* στις άλλες κειμενικές κατηγορίες μειώνεται σημαντικά αν ληφθεί υπόψη ότι περιλαμβάνονται και επιθετοποιημένες χρήσεις. Είναι σημαντικό εδώ να υπογραμμιστεί η σπουδαιότητα των κειμενικών ειδών στην εξέλιξη της νεοελληνικής διγλωσσίας την οποία αναδεικνύει η εργασία των Fragaki & Goutsos 2018 με δεδομένα από το «Διαχρονικό σώμα ελληνικών κειμένων του 20ού αιώνα». Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται η απουσία των τύπων της καθαρεύουσας *διά* και *εις* (ως αντίστοιχων των τύπων των προθέσεων της δημοτικής *για* και *σε*) σε λογοτεχνικά κείμενα και σε διαλόγους κινηματογραφικών ταινιών, έναντι της παρουσίας τους σε ακαδημαϊκά κείμενα, δημόσιες ομιλίες και ειδήσεις.

Στο επόμενο στάδιο της έρευνας, για να μελετηθεί η σύγχρονη ελληνική λεξικογραφική πρακτική, καταγράφηκαν ενδεικτικά από τον κατάλογο των ρημάτων του γράμματος Α καταχωρίσεις στα τρία μεγαλύτερα σύγχρονα λεξικά: *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* (εφεξής *ΛΚΝ*), 1998, Μπαμπινιώτη *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* (εφεξής *ΑΝΕΓ*), πρώτη έκδ. 1998, αναθεωρημένη 2003, και *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* (εφεξής *ΧΑΝΓ*), Ακαδημία Αθηνών, 2014.

² http://greek-guitar.weebly.com/uploads/1/0/9/2/10927010/rembetiko_to_rembetiko_gennisi_kai_8anatos_tou.pdf

³ <https://www.dealnews.gr/roi/item/9428-Διευκρινίσεις-για-τις-αλλαγές-στη-συνταξιοδότηση-στρατιωτικών#.XqSjShRRXIU>

ΛΚΝ (Λεξικό Κοινής ΝΕ) E12γ [επιθ.]	ΛΝΕΓ (Λεξικό Μπαμπινιώτη)	ΧΛΝΓ (Λεξικό Ακαδημίας)	Google [23/4/2020] εμφανίσεις άνω των 50
	αναβλήθηκα, αναβεβλημένος	αναβλήθηκε (λόγ. ανεβλήθη, μτχ. αναβληθείς)	αναβληθείς και αναβλημένος
	αναγγέλθηκα, αναγγελμένος	αναγγέλθηκε, μτχ. αναγγελθείς	αναγγελθείς και αναγγελμένος
	ανακλήθηκα (λόγ. ανεκλήθην, μτχ. ανακληθείς), ανακλημένος	ανακλήθηκε (λόγ. ανεκλήθη, μτχ. ανακληθείς)	ανακληθείς και ανακλημένος
ανακοινωθείς, -είσα, -έν (και ανακοινωθέν, το)	ανακοινώθηκα, -μένος και ανακοινωθέν, το	ανακοινώθηκε (λόγ. ανεκοινώθη, μτχ. ανακοινωθείς), -μενος, και ανακοινωθέν, το	ανακοινωθείς και ανακοινωμένος
	αναλήφθηκα (λόγ. ανελήφθην μτχ. αναληφθείς) ανειλημμένος	αναλήφθηκε (λόγ. ανελήφθη, μτχ. αναληφθείς), ανειλημμένος	αναληφθείς και ανειλημμένος
	αναλύθηκα, -μένος (λόγ. αναλελυμένος)	αναλύθηκε, αναλυμένος	αναλυθείς και αναλυμένος

Πίνακας 3: Γράμμα Α, μετοχές παθητικού αορίστου στα λεξικά.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, στο ΛΚΝ η μοναδική μετοχή παθητικού αορίστου που καταχωρίζεται συνιστά ξεχωριστό λήμμα με τον χαρακτηρισμό «επίθετο» (και παραπομπή σε σχετικό κλιτικό πίνακα E12γ): *ανακοινωθείς, -είσα, -έν*, χωρίς να περιλαμβάνεται στο λήμμα του ρήματος «ανακοινώνω», ενώ τα ΛΝΕΓ και ΧΛΝΓ περιλαμβάνουν τις μετοχές στις γραμματικές πληροφορίες στην αρχή του λήμματος. Ο χρήστης των ΛΝΕΓ και ΧΛΝΓ καλείται να αποκωδικοποιήσει πολύπλοκες και αντιφατικές πληροφορίες:

- Η μετοχή σε *-είς* άλλοτε αναφέρεται και άλλοτε όχι, χωρίς διαφανές κριτήριο. Για παράδειγμα, απουσιάζει και από τα δύο λεξικά ο τύπος *αναλυθείς*, παρά το γεγονός ότι καταγράφονται αρκετές εμφανίσεις στο Διαδίκτυο, ενώ από το ΛΝΕΓ απουσιάζουν οι τύποι *αναβληθείς, αναγγελθείς, ανακοινωθείς*. Όταν αναφέρεται η μετοχή σε *-είς*, χαρακτηρίζεται «λόγ.» στο ΛΝΕΓ (και συνδέεται με παθητικό αόριστο σε *-ην*) και «λόγ.» στο ΧΛΝΓ συνδεδεμένη με την τριτοπρόσωπη ποικιλία του παθητικού αορίστου *-η, -ησαν*. Να υπογραμμιστεί εδώ ότι η αναφορά της κλίσης σε *-ην* στο ΛΝΕΓ και της τριτοπρόσωπης ποικιλίας *-η, -ησαν* στο ΧΛΝΓ δε φαίνεται να προκύπτει από παρατήρηση της γλωσσικής πρακτικής: και στα έξι ρήματα του Πίνακα 3 επικρατεί η κλίση σε *-ηκα*. Γενικότερα, για ορισμένα ρήματα με αόριστο σε *-η, -ησαν* είναι συνήθης η εμφάνιση ουσιαστικοποιημένης ή/και επιθετοποιημένης μετοχής σε *-είς* (π.χ. *συνελήφθη – συλληφθείς*⁴), αλλά σε άλλα απουσιάζει εντελώς (π.χ. *εξερράγη, επενέβη, κατέστη, συνεπλάκη*). Η λόγια μορφολογία δεν είναι η μοναδική προϋπόθεση – η χρήση σε συγκεκριμένα είδη κειμένων όπου κυριαρχούσε η καθαρεύουσα φαίνεται ότι είναι ο καθοριστικός παράγοντας για την επιβίωση των μετοχών σε *-είς* ως ουσιαστικών ή/και επιθέτων.
- Στο ΛΝΕΓ η μετοχή *αναβεβλημένος* παρατίθεται χωρίς χαρακτηρισμό, ενώ η αντίστοιχη του ρήματος *αναλύω* (*αναλελυμένος*) χαρακτηρίζεται «λόγ.». Στο ΧΛΝΓ αναφέρεται μόνο η μετοχή *αναβληθείς*, ως συνδεδεμένη με τη «λόγ.» τριτοπρόσωπη ποικιλία του παθητικού αορίστου. Στο Διαδίκτυο απουσιάζει ο *αναβεβλημένος* αλλά εμφανίζεται σποραδικά ο *αναβλημένος*.

4 Συμπεράσματα – Συζήτηση

Με δεδομένη την απουσία των μετοχών παθητικού αορίστου από το γραμματικό σύστημα της σύγχρονης ελληνικής, η επιλεκτική λεξικογραφική αναφορά τους ως μοναδικών τύπων ή παράλληλα με τις μετοχές παθητικού παρακειμένου

⁴ Αξίζει να αναφερθεί ότι ο τύπος *συλληφθέντες* απαρτιμεί 10.350 εμφανίσεις στο Sketch Engine [Greek Web 2014, πρόσβαση 23/4/20] και ακολουθούν *προαναφερθέντες* 3.146, *πληγέντες* 2.884 και *ερωτηθέντες* 2.355. Στα μικρότερης εμβέλειας ΣΕΚ (Σώμα Ελληνικών Κειμένων) για τους *συλληφθέντες* καταγράφονται 27 εμφανίσεις και στον ΕΘΕΓ (Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας) 50 [πρόσβαση 23/4/20]. Το γεγονός ότι αυτοί οι τύποι δε διαθέτουν εναλλακτικό σχηματισμό σε *-μένος* συντελεί στην απολιθωματική τους επιβίωση.

φαίνεται ότι ανάγει τη νομομοποίησή τους στο κριτήριο του υψηλού κύρους της λόγιας μορφολογίας: εφόσον το προβαλλόμενο γλωσσικό πρότυπο χρησιμεύει και ως μηχανισμός διακρίσεων, θα πρέπει να παρουσιάζει και υψηλό βαθμό δυσκολίας και πολυπλοκότητας. Αξίζει να τονιστεί ότι δεν πρόκειται για φαινόμενο γλωσσικής ποικιλίας, όπως είναι, π.χ., η τριτοπρόσωπη παραλλαγή *-είτο, -ούντο* (*εθεωρείτο – εθεωρούντο* έναντι *θεωρούνταν*) στον παρατατικό των ρημάτων σε *-ούμαι* αλλά για αδιαφανή γραμματική δομή με ιδιαίτερα βεβαρημένη μορφολογία. Φαίνεται ότι πρόκειται για ελληνική γλωσσική ιδιαιτερότητα: στη σχολική Γραμματική Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού και στο ΛΚΝ, που αποτελούν τους βασικούς φορείς της τυποποίησης (standardisation), απουσιάζουν μορφολογικοί τύποι και δομές υψηλής επισημότητας και πολυπλοκότητας, ενώ στο διεθνές γλωσσικό τοπίο είναι σύνηθες το αντίθετο, να προβάλλονται δηλαδή ως πρότυπα της «πρότυπης» (standard) οι τύποι και οι δομές που χαρακτηρίζουν επίσημες περιστάσεις επικοινωνίας και επίσημο ύφος λόγου (βλ. ενδεικτικά Poplack 2015, Moschonas 2019).

Η έρευνα σε σώμα κειμένων γραμμάτων αναγνωστών εφημερίδων (Ιορδανίδου 1999), με παραγωγή λόγου σε συνθήκες υψηλής επισημότητας, έδειξε ότι οι ομιλητές οριοθετούν συστηματικά και με παρατηρήσιμη κανονικότητα τις λόγιες επιλογές και δεν τις ανάγουν σε συνολικές μορφολογικές δυνατότητες. Για παράδειγμα, η μορφολογία του παρατατικού των ρημάτων σε *-ομαι* δε φαίνεται να επηρεάζεται από την εμφάνιση των λόγων καταλήξεων *-είτο, -ούντο* των ρημάτων σε *-ούμαι*, τα λόγια συμφωνικά συμπλέγματα εμφανίζονται σε συγκεκριμένα ρήματα και ο παθητικός αορίστος σε *-ηκα* δεν υποκαθίσταται από τη λόγια κλίση (τρίτο πρόσωπο *-η, -ησαν*) παρά μόνο σε πολύ περιορισμένες περιπτώσεις. Όσον αφορά τις αρχαίες μετοχές ενεργητικού ενεστώτα και παθητικού αορίστου, είχε διαπιστωθεί ότι στα γράμματα αναγνωστών εμφανίζονταν σπάνια ως μετοχές, εντελώς περιθωριακά σε σύγκριση με τις μετοχές σε *-οντας, -όμενος* και *-μένος* της κοινής νεοελληνικής.

Η πρόταση της παρούσας εργασίας, βασισμένη σε σωματοκειμενικά δεδομένα, είναι ότι θα έπρεπε να ακολουθηθεί το πρότυπο του ΛΚΝ, με καταγραφή της χρήσης των αρχαίων μετοχών παθητικού αορίστου ως ουσιαστικών και επιθέτων, αλλά και με εκτενείς πληροφορίες σχετικά με τα κειμενικά είδη και τα συμφραζόμενα όπου εντάσσονται, καθώς και σχολιασμό της δυνατότητας εναλλακτικής απόδοσης με μετοχές παθητικού παρακειμένου ή αναφορικές προτάσεις. Παρατίθεται παράδειγμα εναλλακτικών επιλογών για τον τύπο *απολυθέντες*, ο οποίος δεν αναφέρεται στο ΛΝΕΓ και στο ΧΛΝΓ αλλά εμφανίζει υψηλά διαδικτυακά ποσοστά (150 Google [23/4/20] και 334 Sketch Engine [Greek Web 2014]):

ερώτηση για τη μη καταβολή δεδουλευμένων στους απολυθέντες	καταβολή δεδουλευμένων στους απολυμένους	Έχει καταβληθεί το σύνολο των δεδουλευμένων σε όσους εργαζόμενους απολύθηκαν.
Σε μια συμβολική κίνηση άναψαν το φακό από το κινητό τηλέφωνο για να δηλώσουν συμπάρασταση στους απολυθέντες.	Συμπάρασταση στους απολυμένους συμβασιούχους του δήμου.	Δηλώνουμε την αμέριστη συμπάραστασή μας στους υπαλλήλους που απολύθηκαν.
Προσέφερε το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσαρμογής στην Παγκοσμιοποίηση ευρωπαϊκή προστιθέμενη αξία στην επανένταξη απολυθέντων εργαζομένων;	επανένταξη των απολυμένων εργαζομένων, κατά προτίμηση στο πλαίσιο κοινωνικού προγράμματος	την επανένταξη στην απασχόληση των εργαζομένων που απολύθηκαν λόγω της παγκοσμιοποίησης
Αλληλεγγύη στους απολυθέντες από την ΑΔΕΔΥ.	«Στερεά Υπεροχής!» αλληλέγγυα στους απολυμένους στο Μαντούδι.	Έδειξαν αλληλεγγύη σε όσους απολύθηκαν.

Πίνακας 4: Εναλλακτικές μετοχές / αναφορικές προτάσεις (Διαδίκτυο).

Στην εποχή της ηλεκτρονικής λεξικογραφίας, όπου δεν υπάρχει ο περιορισμός χώρου των έντυπων λεξικών, παρόμοιες πληροφορίες μπορούν να είναι διαθέσιμες στον χρήστη, όπως και πληθώρα άλλων: πλήρης κλίση, αναλυτικά ερμηνεύματα συνοδευόμενα από αυθεντικά παραδείγματα, αναλυτική παράθεση λεξικών συνάψεων, με παράλληλη απλοποίηση της μεταγλώσσας, κατάργηση συμβόλων και συντομογραφιών και συνδέσεις με ηλεκτρονικά σώματα κειμένων και πολυμεσικό υλικό (Oppentocht & Schutz 2003). Να τονιστεί, επίσης, ότι με την ηλεκτρονική λεξικογραφία διασφαλίζεται η συνεχής ενημέρωση και επικαιροποίηση, κάτι το οποίο είναι από πολύ δύσκολο έως αδύνατο στα έντυπα λεξικά.

Σε παρόμοιο μήκος κύματος με την παρούσα εργασία, η έρευνα της Κατσούδα 2009 σχετικά με τον σχηματισμό του πληθυντικού αριθμού των μετοχών *ηγουμένη, εφαπτομένη, προϊσταμένη, συνισταμένη, υφισταμένη* καταλήγει ότι τα λεξικά πρέπει να αφιερώνουν διαφορετικό λήμμα για τις επιθετοποιημένες μετοχές και διαφορετικό για τις ουσιαστικοποιημένες (όπως κάνει το ΛΚΝ) και, εφόσον δίνονται γραμματικές πληροφορίες, πρέπει να παραπέμπουν σε κλιτικό παράδειγμα, ώστε να γίνονται αντιληπτές οι μορφολογικές ιδιαιτερότητες, ενώ μπορούν να παρουσιάζουν τη μορφολογική ποικιλία του πληθυντικού και μέσα από τα παραδείγματα του λήμματος.

5 Βιβλιογραφικές αναφορές

- Fragaki, G. & Goutsos, D. (2018). The importance of genre in the Greek diglossia of the 20th century – A diachronic corpus study of recent language change. In R. J. Whitt (ed.), *Diachronic Corpora, Genre, and Language Change*. John Benjamins Publishing Company.
- Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού* (2009) βλ. Φιλιππάκη-Warburton et al.
- Holton, D., Mackridge, P. & Φιλιππάκη-Warburton, E. (1999). *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Iordanidou, A. (1985). La diglossie en Grèce: Étude d'un cas précis, le participe. Thèse de Doctorat Troisième Cycle, Université de Paris VII. <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/11501#page/1/mode/2up> [23/4/2020].
- Ιορδανίδου, Α. (1992). *Τα ρήματα της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ιορδανίδου, Α. (1999). Ζητήματα τυποποίησης (standardisation) της σύγχρονης νεοελληνικής, Διεθνές Συνέδριο «Ισχυρές» - «Ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σ. 835-854.
- Κατσούδα, Γ. (2009). Ο σχηματισμός του πληθυντικού εφαπτομένη, ηγουμένη, προϊσταμένη, συνισταμένη, υφισταμένη: συμπεράσματα και εφαρμογές. Στο Α. Tsangalidis (ed.) *Selected Papers from the 18th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics (Thessaloniki, 4-6 May 2007)*, 457-465. <https://ejournals.lib.auth.gr/thal/article/view/5464/0>. [23/4/2020].
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Laskaratu, G. & Philippaki I. (1984). Lexical versus transformational passives in Modern Greek. *Γλωσσολογία*, 2-3, pp. 99-109. <http://glossologia.phil.uoa.gr/sites/default/files/Ch.%20Lascaratu%20-%20I.%20Phillipaki%20-%20Warburton%20%281983-4%29.PDF>. [23/4/2020].
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (ΑΚΝ)* (1998). Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., Ινστιτούτο Ν.Ε. Σπουδών. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html. [23/4/2020].
- Manolessou, I. (2005). From participles to gerunds. In M. Stavrou & A. Terzi (eds.) *Advances in Greek Generative Syntax*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 241-283. <http://docslide.us/documents/from-participles-to-gerunds.html>. [23/4/2020].
- Moschonas, S. A. (2019). From language standards to a Standard Language: The case of Modern Greek. *Diachronia*, 10, pp. 1-44.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998, αναθ. έκδοση 2003). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας (ΑΝΕΓ)*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νικολάου, Γ. (2016). Τα νεολογικά επίθετα της κοινής νεοελληνικής. Διδακτορική διατριβή. ΑΠΘ, Τμήμα Φιλολογίας. <http://hdl.handle.net/10442/hedi/39203>. [23/4/2020].
- Νικολάου, Γ. (2019). [+ λόγιες] μετοχές της νεοελληνικής γλώσσας. Στο Α. Φλιάτουρας, Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (επιμ.) *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική: Θεωρία, ιστορία, εφαρμογή*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σ. 187-199.
- Oppentocht, L. & Schutz, R. (2003). Developments in electronic dictionary design. In P. Van Sterkenburg (ed.), *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 215-227.
- Poplack, S. (2015). Norme prescriptive, norme communautaire et variation diaphasique. In K. Kragh & J. Lindschouw (eds.) *Les variations diasystematiques et leurs interdépendances dans les langues romanes : Actes du Colloque DIA II 2012*. Strasbourg, Société de linguistique romane/ÉliPhi, p.p. 293-319.
- Ralli, A. (2003). Morphology in Greek Linguistics: A State-of-the Art. In *Journal of Greek Linguistics* 4, pp. 77-130.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1978) [1941]. *Νεοελληνική Γραμματική της Δημοτικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Φιλιππάκη-Warburton, E., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ. & Μ. Λουκά (2009). *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ». <http://digitalschool.minedu.gov.gr> [23/4/2020].
- Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας (ΧΛΝΓ)*. (2014). (Σύντ. & Επιμ.: Χρ. Χαραλαμπίδης). Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών & Εθνικό Τυπογραφείο.